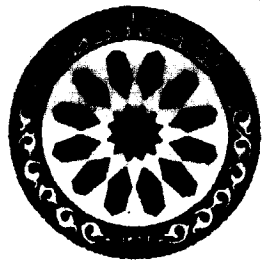

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۸۰۳۶

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۳۷۹
شماره ۴

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

۵۵۲۱

رساله دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

جنبش‌های سیاسی - اجتماعی بحرین

و تأثیر انقلاب اسلامی بر آنها

۱۳۷۹ / ۲ / ۱۰

مرتضی بحرانی

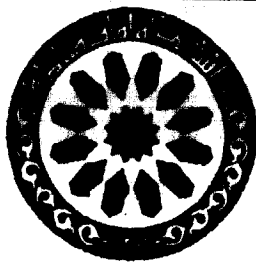
استاد راهنما:

دکتر حمید احمدی

مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی
توسعه کتابخانه

شهریور ۱۳۷۸

۲۸۰۳۶

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

رساله دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

**جنبش‌های سیاسی - اجتماعی بحرین
و تأثیر انقلاب اسلامی بر آنها**

مرتضی بحرانی

استاد راهنما:

دکتر حمید احمدی

استاد مشاور:

دکتر هرمینداس داود باوند

شهریور ۱۳۷۸

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری،
ترجمه، اقتباس و... از این پایان نامه کارشناسی ارشد
برای دانشگاه امام صادق علیه السلام محفوظ است. نقل
مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

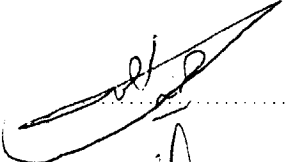

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای مرتضی بحرانی کد ۲۲۵۳۷۷۳۰۷

تحت عنوان... جنبشهای سیاسی- اجتماعی بحرین و تاثیر انقلاب اسلامی بر آنها

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیوسته

پیشنهاد می کنند.

محل امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیأت داوران
	استاد	محمد الهی	(۱) استاد راهنما:
	استاد	مهدی باوند	(۲) استاد مشاور:
	استاد	مهدی باوند	(۳) نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده:
		مهدی باوند	(۴) اساتید ناظر:
			(۱)
			(۲)

چکیده

جنبش‌های سیاسی - اجتماعی بحرین به خصوص از بُعد اسلامی طی زمان متأثر از تحولات داخلی ایران به ویژه انقلاب اسلامی بوده است.

انگیزه و اهداف جنبش‌های مردمی بحرین به مرور زمان متفاوت بوده است البته استبداد داخلی همواره عاملی مهم در ایجاد ناآرامیها و قیامهای مردمی بوده است. مردم بحرین برای کسب حقوق و آزادیهای سیاسی خود از یک طرف و از طرف دیگر برای حفظ و استمرار ارزشهای اسلامی تلاش‌های زیادی را انجام داده‌اند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی این جنبش‌ها داعیه اسلامی خود را قویتر کردند و برای سرنگونی حکومت آل خلیفه و برقراری یک حکومت اسلامی به شیوه‌های متفاوت و حتی خشونت بار متوسل شدند. طی سالهای اخیر تحت تأثیر تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای - نظیر جنگ عراق و کویت و برگزاری انتخابات مجلس در کویت و دیگر کشورهای حوزه خلیج فارس - و نیز تغییر تاکتیکی اهداف و اصول برای جلب کمک‌های بین‌المللی، این جنبش‌ها شیوه‌های مسالمت‌آمیز و دموکراتیک را پیشه خود ساخته‌اند و تا حد زیادی تعدیل یافته‌اند.

مسئولین کشور بحرین معتقدند که در پشت پرده ناآرامیهای این کشور عناصر بنیادگرای خارجی وجود دارند که شیعیان این کشور را تحریک می‌کنند و به طور کنایه - و یا حتی صریحاً - به نقش ایران و نیروهای انقلابی این کشور اشاره دارند. به همین دلیل بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران روابط دو کشور برای مدتها تیره و نار بود. با ریاست جمهوری آقای خاتمی و ترویج سیاست تشنج زدایی وی در منطقه و نزدیکی به عربستان رابطه میان ایران و بحرین نیز بار دیگر تقویت یافت. پیامد این اقدامات این بود که جنبش‌های سیاسی اجتماعی بحرین حمایت ایران را تا حد زیادی از دست دادند. از سوی دیگر گرایش این جنبش‌ها به سوی شیوه‌ها و روش‌های مسالمت‌آمیز باعث شد تا روند ناآرامی‌های داخلی بحرین جریانی دیگر به خود بگیرد و به خصوص با مرگ امیر عیسی و به حکومت رسیدن فرزندان وی شیخ حمد و نرمش‌های وی در مقابل مخالفین (از جمله آزادی بسیاری از زندانیان و رهبران مخالفین) و دعوت از مردم برای مشارکت در امور کشور خویش و تأکید بر این امر که کشور بحرین متعلق به تمامی مردم بحرین است و برخی عوامل داخلی و خارجی دیگر منجر به آرام شدن اوضاع در این کشور شده است.

ایران. بحرین. انقلاب اسلامی. بنیادگرایی اسلامی. حرکت اسلامی. تأثیر انقلاب اسلامی.

الخلاصة

لقد اشتعل الثورة الاسلامية فى ايران فتيل الحركات الاسلامية فى العالم و منها الحركات الاسلامية فى البحرين فى الثمانينات و اوائل التسعينات التى وقعت اثر حوادث الثورة الاسلامية فى ايران . هذه الحركات وان لم تكن اسلامية بشكل تام ولكن غلبت هذه الصفة على سائر الصبغات الاقتصادية و الديمقراطية .

بعد الثورة الاسلامية فى ايران تبدلت الحركات الاسلامية الاصلاحية فى البحرين الى حركات ثورية و بالرغم من ان هذه الحركات لم تحققت اهدافها حتى الان لكن ادت الى توتر و انزعاج شديد عند حكام البلد و مؤيديه العرب و الغربيين و كما ان الشعوب الاسلامية تائرت من الثورة الاسلامية فى ايران ، عرف حكامهم ايضاً ان لا محل لاي تسامح و تساهل و لهذا وضعوا كل طاقاتهم و جهودهم و قدراتهم الداخلية و المساندات الخارجية لكى يقضوا على الحركات الموجودة فى بلدانهم .

ان الحركة الاسلامية فى البحرين لم تكن من نوع واحد . هناك طبقات و درجات من النشاط السياسية؛ الاسلاميين السنة مثل الاخوان المسلمين و بعض علماء السنة اکتفوا ببعض النصائح التى وجهوها الى الدولة و الحكم و بعض منهم اعلنوا عن مواقفهم الحيادية . فى المرحلة الوسطى هناك حركة الاسلاميين الديمقراطيين التى تشمل الشيعة و السنة معاً لكن الجانب الشيعى يغلب على الاخر و يتمثل بحركة الاحرار البحرين الاسلامية بقيادة مجموعة من العلماء و السياسيين البحرينيين الاصل . من المستوى الاعلى لهذه الحركات الاسلامية نرى المرحلة الثورية التى تطالب بسقوط حكومة «آل خليفة» و تاسيس الدولة الاسلامية و تتمثل بالجبهة الاسلامية لتحرير البحرين بقيادة مجموعة من علماء الشيعة . يوجد ايضاً بعض الجمعيات و الحركات التى تعمل بشكل سرى او تعمل خارج البلاد .

.....
الثورة الاسلامية . الحركة الاسلامية . تأثير الثورة . ايران . البحرين ....

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول: کلیات

بخش اول

مبحث اول: مفهوم جنبش‌های سیاسی - اجتماعی ۷

مبحث دوم: جنبش‌های اسلامی (بنیادگرایی اسلامی) ۱۵

بخش دوم

مبحث اول: بررسی انقلاب اسلامی ایران ۳۹

مبحث دوم: تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر جنبش‌های اسلامی ۴۷

فصل دوم: جنبش‌های سیاسی - اجتماعی بحرین

بخش اول

مبحث اول: ساختار سیاسی - اجتماعی و تاریخی بحرین ۶۶

مبحث دوم: زمینه و سابقه جنبش‌های سیاسی - اجتماعی بحرین ۷۴

بخش دوم

مبحث اول: جنبش‌های سیاسی - اجتماعی اخیر بحرین ۹۲

مبحث دوم: علل و اهداف جنبش‌های سیاسی - اجتماعی بحرین ۱۲۳

فصل سوم: تأثیر انقلاب اسلامی و سایر عوامل خارجی بر جنبش‌های سیاسی - اجتماعی بحرین

بخش اول

مبحث اول: تأثیر انقلاب اسلامی ۱۳۹

مبحث دوم: عوامل بازدارنده ۱۵۲

بخش دوم

مبحث اول: نقش رژیم‌های عربی ۱۵۶

مبحث دوم: نقش دولت‌های عربی ۱۶۴

نتیجه ۱۷۷

فهرست منابع ۱۸۱

مقدسه

مقدمه

وقوع انقلاب اسلامی ایران بار دیگر آتش زیر خاکستر جنبش‌های سیاسی اجتماعی اسلامی را در جهان برافروخت. بحرین از جمله کشورهایی است که تحت تأثیر انقلاب اسلامی ایران در دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ بارها شاهد خیزش حرکت‌های اسلامی بوده است؛ این جنبش‌ها اگر چه تماماً ماهیت اسلامی نداشته‌اند اما وجهه و صبغه اسلامی آنها بر سایر ماهیت‌های دموکراتیک و اقتصادی آنها غلبه داشته است. انقلاب اسلامی توانست بار دیگر روحیه قیام و سرکشی را در این حرکت‌ها بدمد و آنها را به مرحله‌ای از انقلابی بودن سوق دهد. هر چند که این جنبش‌ها تاکنون نتوانسته‌اند به اهداف و خواسته‌های خود برسند اما نگرانی و دغدغه‌ای شدید در میان حکام این کشور و هواداران غربی و عربی آن ایجاد کرده است. بنابراین این همچنانکه مردم کشورهای مسلمان از مردم ایران و انقلاب اسلامی آنها درس و روحیه گرفتند، حکام و سران این کشورها نیز دریافتند که علاج واقعه را قبل از وقوع باید کرد و لذا در بسیاری مواقع با آنها برخورد کرده‌اند.

طی سالهای اخیر مردم بحرین برای جلب حمایت‌های خارجی و به خصوص کشورهای غربی، وجهه دموکراتیک حرکت خود را بارزتر نشان دادند. لذا در سال ۱۹۹۴ طی طوماری با ۲۵۰۰۰ امضا خواهان احیای قانون اساسی و مجلس ملی، که از سال ۱۹۷۵ ملغی شده بود، شدند. پیشرو و منادی این حرکت و اقدامات بعدی که به «انتفاضه» مردم انجامید، اسلامگرایان این کشور بودند.

نکته آخر اینکه حرکت اسلامی مردم بحرین را نمی‌توان در یک رتبه و درجه بررسی کرد بلکه دارای یک طیف است: اسلامگرایان سنی این کشور نظیر اخوان المسلمین و برخی از علمای دینی سنی ترجیح داده‌اند که ضمن وعظ و نصیحت به حکومت، خود را با سیاست‌ها و خط مشی‌های دولت هماهنگ کنند یا

اینکه جانب بیطرفی را به خود بگیرند. در مرحله بعد اسلامگرایان دموکراتیک این کشور قرار دارند که شامل شیعیان و سنیان هر دو است اما وجهه شیعی آن غلبه دارد. نماد این حرکت «حرکت احرار البحرین الاسلامیه» است. این جنبش توسط علماء و شخصیت‌های سیاسی بحرینی الاصل هدایت می‌شود. حرکت اسلامی بحرین در بالاترین سطح خود دارای روحیه انقلابی است که خواهان براندازی نظام حکومتی آن خلیفه و تأسیس یک نظام اسلامی می‌باشد. نماینده این حرکت «الجبهه الاسلامیه لتحریر البحرین» است که توسط برخی از علماء شیعی متأثر از «حزب الدعوة» و انقلاب اسلامی رهبری می‌شود. حرکت‌های دیگری نیز در بحرین وجود دارد که یا به صورت زیرزمینی و سرّی و یا در خارج از کشور فعالیت می‌کنند.

هدف از انجام این تحقیق بررسی علمی جنبش‌های سیاسی - اجتماعی بحرین است. و از آنجا که ماهیت اسلامی این جنبش‌ها بر سایر ماهیت‌ها غلبه دارد بیشتر به جنبه اسلامگرایی و تأثیر انقلاب بر آن پرداخته شده است.

سؤال اصلی تحقیق: سؤال اصلی تحقیق این است که آیا جنبش‌های سیاسی - اجتماعی اخیر بحرین از انقلاب اسلامی ایران هم متأثر بوده‌اند و اگر چنین است نقش و تأثیر انقلاب اسلامی بر آنها طی زمان به چه صورت بوده است؟ همچنین به سؤالات زیر نیز پاسخ داده شده است: نقش سایر عوامل خارجی مؤثر در این حرکت‌ها و ناآرامیها تا چه حد بوده است و ماهیت جنبش‌های بحرین، علل و اهداف آنها کدام است. فرضیه اصلی تحقیق: فرضیه اصلی پژوهش حاضر این است که جنبش‌های سیاسی - اجتماعی بحرین از سال ۱۹۷۹ به بعد متأثر از انقلاب اسلامی ایران بوده اما این تأثیر هم دارای نشیب و فراز بوده است. به گونه‌ای که در برخی مواقع مانند سالهای ۱۹۸۱ و ۱۹۶۶ در اوج بوده است و در چند سال اخیر به دلایل مختلف این تأثیر رو به حسیض گذاشته است.

انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک پدیده مهم در قرن بیستم دارای پیامدهای زیادی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی بوده است. که از جمله آنها تأثیرگذاری بر جنبش‌های اسلامی و احیای مجدد روحیه اسلامگرایی - و به عبارت غربی‌ها بنیادگرایی اسلامی - بوده است. در این میان کشورهای عربی حوزه خلیج فارس (به خصوص بحرین و کویت) به صورت مستقیم از این پدیده متأثر گردیده‌اند.

طی این تحقیق سعی شده به صورت مستند و علمی به سؤالات فوق پاسخ و فرضیه مورد نظر به

اثبات برسد.

مطالعات انجام شده: پیرامون بحرین و جنبش‌های سیاسی - اجتماعی آن به زبان فارسی مطالعه منسجمی نشده است؛ آنچه در دست می‌باشد پاره‌ای از مقالات علمی است که تنها به بعضی از جوانب قضیه پرداخته‌اند. اما به زبان عربی و انگلیسی درباره این موضوع تا حد زیادی کار شده است. مخالفان دولت بحرین و بخصوص حرکتهای سازمان یافته مستقر در خارج از این کشور مطالب زیادی را در مورد جنبش‌های سیاسی اجتماعی کشور خود منتشر کرده‌اند. این فعالیت‌ها علاوه بر روزنامه‌ها و مجلات شامل گزارش‌های سالانه و تعدادی اثر تحقیقی نیز می‌باشد. به زبان انگلیسی نیز چند کتاب به چاپ رسیده است. این کتابها بیشتر به صورت تاریخ رویدادها است و کمتر به علل و عوامل این پدیده پرداخته‌اند. از این جهت این پایان نامه یکی از اولین آثار تحقیقی در رابطه با جنبش‌های سیاسی - اجتماعی بحرین، با توجه به بعد اسلامی این جنبش‌ها، می‌باشد.

روش تحقیق: تحقیق حاضر بیشتر کتابخانه‌ای و به روش توصیفی - تبیینی تهیه شده است. در طی انجام تحقیق تلاش شده ضمن جمع‌آوری مطالب مفید و لازم از منابع موجود، با حرکت‌ها و سازمانهای مرتبط با این جنبش‌ها نیز مکاتبه و ارتباط وجود داشته باشد. منابع و مطالب بسیار مفیدی از این طریق به دست آمده است. در داخل کشور نیز با بعضی شخصیات، از جمله دانشجویان و طلاب، بحرینی مقیم ایران گفتگوهایی انجام شده است.

نکته دیگر اینکه این پژوهش در آغاز کار به طور غافلگیرانه‌ای با کمبود منابع و اطلاعات مواجه شد لذا بعد از مکاتبه با دفاتر جنبش‌های بحرینی مستقر در خارج و درخواست منابع و اطلاعات از آنان و نیز بعد از گفتگو و مصاحبه با بعضی از مطلعین از این موضوع، به شبکه اینترنت مراجعه شد و از این طریق اطلاعات و مقالات بسیار ارزنده‌ای به دست آمد که در غیر این صورت این پژوهش ابر می‌نمود.

این تحقیق متشکل از یک مقدمه، سه فصل و یک نتیجه است. فصل اول دارای دو بخش و هر بخش نیز دارای دو مبحث است. در مبحث اول این پژوهش جنبش‌های سیاسی - اجتماعی به طور عام و مفهومی بررسی شده‌اند. این مبحث بیشتر دارای بعد جامعه شناسانه می‌باشد که هدف آن توضیح و تبیین علمی جنبش‌ها، ناآرامیها و آشوبهای اجتماعی به عنوان یک پدیده اجتماعی می‌باشد لذا با استفاده از نظریات و

تئوریهای متعدد ماهیت، علل و پیامدهای جنبش‌های اجتماعی به صورت مجمل توضیح داده شده است. در مبحث دوم به بررسی جنبش‌های سیاسی - اجتماعی اسلامی معاصر پرداخته شده است. این جنبش‌ها که به نامهایی همچون اسلامگرایی، بنیادگرایی، اصولگرایی و... نیز شناخته شده‌اند، یکی از مهمترین پدیده‌های قرن بیستم و به خصوص بعد از انقلاب اسلامی به حساب می‌آیند. به همین دلیل مبحث اول بخش بعد به بررسی مختصر انقلاب اسلامی اختصاص داده شده است. در مبحث دوم این بخش به تأثیرات منطقه‌ای و بین‌المللی انقلاب اسلامی ایران پرداخته شده است. یکی از مهمترین تأثیرات انقلاب اسلامی به خصوص در سطح منطقه‌ای احیای مجدد حرکت‌های اسلامی بوده است. انقلاب اسلامی ایران توانست روح تازه‌ای در کالبد نیمه جان جنبش‌های اسلامی بدمد.

فصل دوم به جنبش‌های سیاسی اجتماعی بحرین اختصاص یافته است. این فصل نیز دارای دو بخش و هر بخش دارای دو مبحث است. در مبحث اول بخش اول به طور اجمالی ساختار سیاسی، اجتماعی و تاریخی کشور بحرین مورد بررسی قرار گرفته است. سیر تطور تاریخی سیطره و سلطه حکام و اقوام مختلف بر این سرزمین از زمان تسلط هخامنشیان بر بحرین تا استقلال آن به عنوان یک کشور دارای حاکمیت در سال ۱۹۷۱ در این مبحث بیان شده است. مبحث دوم به زمینه و سابقه جنبش‌های اجتماعی در این کشور می‌پردازد. این سرزمین به دلایل متعدد از زمانهای بسیار دور محل نزاع و برخورد و شورش بوده است. در بخش دوم ابتدا جنبش‌های سیاسی - اجتماعی اخیر بحرین مورد بررسی قرار گرفته و سپس به دلایل و اهداف آنها اشاره شده است. حرکت‌های مردمی بحرین در قرن بیستم تا سال ۱۹۷۱ بیشتر جنبه آزادیخواهانه داشته است که خواهان رهایی از سلطه استعمار انگلیس و استبداد داخلی بوده است. اما بعد از استقلال به اهداف و ارزش‌های اسلامی و دموکراتیک روی آوردند. البته مسایل اقتصادی مانند بیکاری و فقر نیز در ایجاد این ناآرامی‌ها نقش داشته است.

فصل سوم به تأثیر انقلاب اسلامی ایران و نقش سایر عوامل خارجی در جنبش‌های سیاسی - اجتماعی بحرین می‌پردازد. در بخش اول این فصل نقش ایران در این جنبش‌ها قبل از انقلاب اسلامی و پس از انقلاب بررسی شده است. با وقوع انقلاب اسلامی حرکت اسلامگرایی بار دیگر فعال شد. البته بحرین از جمله کشورهایی است که تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی نیز دارای حرکت اسلامی

بود و این حرکت هم به دلیل اکثریت شیعی جمعیت آن و سلطه یک خانواده سنی بر این کشور ضروری می‌نمود. آنچه مهم است این است که با وقوع انقلاب اسلامی ایران حرکت اسلامی در بحرین از جنبه فعالیت‌های آرام فرهنگی و تا حدی اصلاحی به مرحله انقلابی ترقی نمود.

باید توجه داشت که وجود تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش‌های سیاسی اجتماعی اخیر بحرین به معنای دخالت دولت و ملت ایران در امور داخلی این کشور نیست؛ ایران، بحرین را کشوری مستقل می‌شناسد که مداخله در امور داخلی آن را برخلاف اصول و قوانین بین‌المللی می‌داند. این در حالی است که دولت بحرین هم‌صدا با سایر کشورهای غربی و عربی ایران را متهم به دست داشتن در حوادث این کشور کرده است. بخش آخر این پژوهش نقش کشورهای غربی و عربی را در جنبش‌های سیاسی اجتماعی مردم بحرین بازگو می‌کند. کشورها و دولت‌های عربی و غربی از دولت بحرین حمایت و جنبش‌های مردمی را تقبیح کرده‌اند و آنان را وابسته به نیروهای خارجی (و به خصوص ایران) می‌دانند. البته در سالهای اخیر با گرایش مردم بحرین به اصول و ارزشهای دموکراتیک موضع کشورهای غربی نسبت به جنبش‌ها و دولت بحرین تا حدی تعدیل شده است. در مقابل حسن روابط دو دولت ایران و بحرین بعد از ریاست جمهوری آقای خاتمی تأثیر انقلاب اسلامی و حمایت ایران از جنبش‌های کشور بحرین را تا حد زیادی کاهش داده است.

فصل اول

بخش اول

مبحث اول

بررسی مفهومی
جنبش‌های اجتماعی